

تعاملات اقتصادی تاجیکستان و ایران و دورنمای آینده روابط دو کشور در دهه‌های اخیر

مرتضی محمودی

استادیار علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

(تاریخ دریافت ۹۲/۶/۱۸ - تاریخ تصویب ۹۲/۹/۲۶)

چکیده

تاجیکستان در زمره کشورهای نوظهور آسیای مرکزی از جمله مهم‌ترین کشورهای بود که به دلیل قرابت های تاریخی و فرهنگی و زبانی پس از استقلال مورد توجه ایران قرار گرفت. هنگام شروع روابط دو کشور از یک سو تاجیکستان با بحرانهای جنگ شهری وندی و مشکلات سیاسی و اقتصادی روبرو گردید. از سوی دیگر، رسانه های غربی با تبلیغات منفی سعی می کردند تا کشورهای آسیای مرکزی بطورعموم و تاجیکستان بطور ویژه و نیز کشور روسیه را از حضور ایران بیمناک و نگران نمایند، که البته ایران، با ایجاد تحول در رفتار و موضع گیریهای سیاسی و فرهنگی خود ضمن پیشنهاد برای ایجاد صلح و رفع جنگ داخلی تاجیکستان به روابط اقتصادی براساس ظرفیتهای آن کشور اولویت داد که این عمل برآیندی مانند رفع ابهام در رفتار سیاسی ایران و خنثی سازی تبلیغات رقیبان و الگوسازی رابطه دولت دینی با دولتهای سکولار (دنیوی) را در پی داشته است.

نگارنده کوشیده است تا تعاملات اقتصادی بین دو کشور را در این مقاله بررسی نماید.

واژگان کلیدی: ایران، تاجیکستان، تعاملات اقتصادی، روسیه، آسیای مرکزی

Archive of SID

مقدمه

در پی فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی در وضع ژئوپلیتیک آسیای مرکزی تغییری بنیادی پدید آمد، کلیه جمهوریهای سابق آن کم و بیش با بحران‌های جدی و فراگیر سیاسی، اقتصادی، معنوی و هویتی روبرو شدند. همچنین کشورهای آسیای مرکزی تا حدودی به صحنه برخوردهای قومی و مذهبی مبدل شدند. علاوه بر آن، وجود منابع سرشار طبیعی انرژی و نیروی کار در این جمهوریها توجه بسیاری از کشورهای منطقه ای و فرا منطقه از جمله کشورهای غربی را به خود جلب کرده بود. بدین جهت نه تنها برای گسترش نفوذ خود کوشش می کردند بلکه در جهت حضور مستقیم خود در تلاش بودند.

از جانب دیگر، تغییر جهت سیاست جهانی به سوی آسیا، خیزش چین و هند و کاهش قدرت ژئوپلیتیک آمریکا، اعاده موقعیت ژئوپلیتیک روسیه و تبدیل ایران به قدرت نیرومند منطقه ای باعث افزایش رقابت‌ها بویژه در منطقه گردید که از دید ناظران سیاسی از جمله تحولات ژئوپلیتیک در آغاز هزاره سوم میلادی به شمار می آید که خود باعث تحریک استراتژی امنیت ملی آمریکا در قرن جدید شده است. زیرا آمریکا و سایر کشورهای غربی می کوشیدند تا درکنار تغییر جهت دادن اقتصاد منابع انرژی کشورهای قفقاز و آسیای مرکزی به نفع جامعه غربی، در جهت جداسازی ایران ازبند آسیای مرکزی و روسیه به لابی‌ها و تبلیغات شدیدی دست بزنند. اما ایران و کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز بویژه کشور جمهوری تاجیکستان از پیوندهای تاریخی و فرهنگی عمیقی برخوردار هستند زیرا تاجیکستان و ایران در گذشته متعلق به یک تاریخ و فرهنگ واحد بوده اند و در واقع دو شاخه تمدن بزرگ آریائی می باشند. به همین دلیل علیرغم استقلال دو کشور جدا کردن ملت‌های آنان از یکدیگر نمی تواند کار ساده ای تلقی گردد، اما غربی‌ها و اقرارشان کوشیدند با ایجاد جو مسموم رسانه‌ای

روسیه و جمهوری های تازه استقلال یافته را از ایران بیمناک نمایند. با وجود آن ایران با شفاف سازی رفتار سیاسی و فرهنگی خود و تاکید مضاعف بر روابط اقتصادی و تجاری و نیز تلاش برای حل و فصل مناقشه شهروندی میان تاجیکان در کنار کشور روسیه نقش بسزائی ایفا کرد.

جمهوری اسلامی ایران روابط و همکاری فرهنگی خود که از سال ۱۹۹۲ آغاز شده بود به تدریج به روابط و تعامل اقتصادی و تجاری متحول کرد. آن چنان که پس از استقرار صلح بویژه از سال ۲۰۰۲ به بعد صدها فقره توافقنامه اقتصادی و فرهنگی میان مقامات عالی این دو کشور به امضاء رسیده است.

این مقاله کوشیده است تا روند اقتصادی و چشم انداز آینده روابط ایران و تاجیکستان به طور عموم و تعاملات فزاینده اقتصادی دو کشور را در دو دهه پایان قرن بیستم و آغاز قرن بیست و یکم و چشم انداز آینده آن را به صورت یک پژوهش به اثبات رسانده و نشان دهد.

زمینه های تعامل اقتصادی ایران و آسیای مرکزی

چند دهه وابستگی جمهوری های نوظهور آسیای مرکزی به ساختار اقتصادی و کمک های مالی مسکو باعث گردید تا این کشورهای تازه مستقل، در ابتدا با مشکلاتی سخت روبرو شوند بدین جهت دولت و ملت های آنها را به تلاش گسترده ای برای یافتن شرکای تجاری بویژه در منطقه واداشت. در این زمینه ایران که با دارا بودن ویژگیهای جغرافیایی و مسیر ارتباطی مناسب برای پیوند دادن میان جمهوریهای آسیای مرکزی و سایر نقاط جهان از بهترین شرایط برخوردار می باشد، جاذبیت خاصی یافت. بنابراین با توجه به محصور بودن این جمهوری ها در خشکی و امکان استفاده از مسیر ایران برای دسترسی به بازارهای جهان بخصوص برای انتقال انرژی مانند نفت و گاز و نیز موقعیت ویژه جغرافیایی ایران شرایط مناسبی را برای این کشور رقم زده است زیرا

این مسیر بهترین و با صرفه‌ترین مسیر را برای آنان ارائه می‌نماید. (شیرازی، ۱۳۸۲، ۱۵) این کشورها می‌توانند با سواپ^۱ کردن نفت و گاز خود در شمال ایران در سواحل جنوبی ایران در خلیج فارس با مصرف کنندگان بین‌المللی در تعامل باشند. پیگیری اهداف سیاسی - اقتصادی در ایران از سوی این جمهوری‌ها با در نظر داشتن پیوندهای تاریخی، قومی و مذهبی دارای ابعاد گسترده‌ای بوده است. ساختارهای اقتصادی ایران و کشورهای تازه استقلال یافته آسیای مرکزی نیز زمینه مناسبی را برای توسعه روابط همه‌جانبه در میان آنها فراهم آورده است (کولائی، ۱۳۷۶، ۱۴۱-۱۴۰) جمهوری‌های منطقه آسیای مرکزی برای ایران از چند جهت دارای اهمیت می‌باشد:

۱. داشتن منابع مواد خام گوناگون

۲. بازار فروش کالاهای ایرانی

۳. مسیری برای انتقال صادرات ایران به مناطق دیگر

بدین جهت ایران برای دست‌یابی به اهداف اقتصادی خود در جمهوری‌های آسیای مرکزی فعالیت خود را در چند محور برنامه‌ریزی نمود: ایجاد و گسترش خطوط ارتباطی، ایجاد خطوط لوله نفت و گاز طبیعی، و ایجاد مناطق آزاد تجاری (کولائی، همان، ۱۴۲) که سالها پیش بخش‌هایی از این برنامه‌ها اجرا و به بهره‌برداری رسیده‌اند. مانند احداث راه آهن ایران - ترکمنستان که در سال ۱۹۹۶ به بهره‌برداری رسید و نیز برنامه‌ریزی و مطالعه اتصال خط آهن مشهد به هرات و بدخشان و نیز اتصال خطوط جاده‌ای ایران به آسیای مرکزی و نیز ایجاد بازارهای مزرعی که تاکنون بعضی از آنها مورد مطالعه و برنامه‌ریزی قرار گرفته و به بهره‌برداری رسیده‌اند. همکاری‌های ایران با جمهوری‌های آسیای مرکزی در زمینه خطوط انتقال نفت و گاز طبیعی به دوران اتحاد جماهیر شوروی مربوط می‌شود که پس از فروپاشی

¹ Swap

کمونیسیم نیز ادامه یافت و حتی توسعه آن مورد توجه طرفین قرار گرفت. سه خط لوله برای انتقال گاز طبیعی از ایران به اوکراین از طریق آذربایجان در نظر گرفته شده است. توافقهایی برای انتقال گاز طبیعی ایران به ارمنستان نیز انجام شده است. قزاقستان نیز انتقال نفت خود را از طریق خطوط لوله از مسیر آذربایجان و ترکمنستان و ایران مورد مطالعه و توجه قرار داده است (کولائی، همان ۱۴۲) که فعلاً متوقف مانده است.

تاجیکستان و ایران

از میان کشورهای آسیای مرکزی تاجیکستان یگانه کشوری است که با توجه به قرابت زیادش با ایران، دارای جذابیت و اهمیت ویژه ای برای مردم و دولت جمهوری اسلامی ایران می باشد.

از روابط رسمی ایران و تاجیکستان بیش از دو دهه می گذرد. از ابتدای استقلال تاجیکستان، ایران کوشیده است تا روابط خود را با این کشور هم زبان افزایش و گسترش دهد. لذا با روی کار آمدن و رئیس جمهور شدن امام علی رحمان و حمایت روسیه از وی سیاست خارجی ایران بمنظور تعمیق روابط با تاجیکستان دچار تحول گردید. در آن دوران میان سیاستمداران روسیه و تاجیکستان درباره سیاست ایران در خصوص منطقه آسیای مرکزی به ویژه تاجیکستان به دلیل القائات رقیبان از جمله کشورهای غربی افکار منفی مختلفی مطرح می شد ولی ایران با رفتار دیپلماسی صلح جویانه و با روش ها و همکاری های روشن و صادقانه فرهنگی، علمی و اقتصادی و نیز مواضع انسان دوستانه خود توانست آن افکار القاء شده ناصحیح را دگرگون کند و از بحران های سیاسی، فرهنگی و اقتصادی منطقه سربلند بیرون آید. بعلاوه با توجه به سیاست منطقه گرایی ایران در دهه های اخیر و گسترش بیشتر روابط خود با کشورهای همسایه و نزدیک به مرزهای جغرافیائی خود، منطقه آسیای مرکزی مد نظر قرار گرفته

و کشور تاجیکستان به عنوان همسایه شمالی و بدلیل قرابت های تاریخی، تمدنی، زبانی و فرهنگی از اهمیت ویژه ای برای ایران برخوردارگردید. بدین لحاظ روابط این دو کشور علاوه بر مسائل سیاسی و فرهنگی و نیز علائق و تعاملات اقتصادی و تجاری، برای ایران اهمیت پیدا کرد. بنابراین جمهوری اسلامی ایران به برقراری روابط اقتصادی در این کشوراهتمام ورزیده و پیوسته در صدد گسترش آن برآمده و تاکنون کوشیده است تا با امضای قراردادهای یادداشت تفاهم های اقتصادی و عملیاتی کردن موافقتنامه ها، پروژه های عمرانی و تجاری مختلفی را بعهدہ بگیرد.

ایران پس از سپری کردن اولین مرحله روابط خود که بیشتر جنبه فرهنگی داشت، کوشید تا با شفاف سازی روابط خود با تاجیکستان، در رفتار سیاسی خود هرگونه ابهام را مرتفع نماید. از جمله ابهامی که به وسیله رقیبان مطرح می شد این بود که ایران دارای حکومت دینی و انقلابی است و رابطه اش با تاجیکستان که از روش دولت دنیوی (سکولار) پیروی می نماید هم از جهات مختلف ابهام آفرین است و هم از جهت دیگر بر بحران های داخلی و سیاسی تاجیکستان که با گروه های معارض اسلام گرا روبروست خواهد افزود. به همین دلیل ایران درصدد میانجیگری برای پایان دادن به جنگ شهروندی تاجیکان برآمد و راهی را برای گفتگو میان دولت مرکزی و معارضین اسلام گرا باز نمود و از این طریق ضمن سپری کردن دومین مرحله روابط خود با تاجیکستان، از طریق این میانجیگری موقعیت خود را در تاجیکستان و از دیدگاه روسیه و سایر کشورهای آسیای مرکزی تثبیت نمود.

وضعیت اقتصادی تاجیکستان

کشور تاجیکستان در میان پانزده جمهوری سابق شوروی از کمترین درآمد سرانه برخوردار بوده است. این کشور از لحاظ اقتصادی و تولید کالا نیز وضعیت ویژه ای دارا می باشد. ۹۳ درصد از سرزمین های تاجیکستان کوهستانی است که ارتفاع نیمی از آنها بیش از ۳۰۰۰ متر از سطح دریاست. بنابر این زمین های کشاورزی این کشور

در محدوده ۷٪ بقیه سرزمین آن قرار می گیرد (شیرازی، ۸۷، ۱۳۷۰-۸۶). مهمترین محصول کشاورزی تاجیکستان پنبه است. به علاوه تاجیکستان دارای منابع متنوع دیگری با ذخیره های محدود می باشد. این کشور دارای معادن نقره، طلا، اورانیوم، تنگستن و نیز دارای صنایعی مانند کارخانه آلومینیوم، تاسیسات نیروگاه آبی، کارخانه های کوچکی که اغلب در زمینه صنایع سبک و فرآورده های غذایی هستند می باشد.

اقتصاد تاجیکستان طی پنج سال جنگ داخلی (۱۹۹۷-۱۹۹۲) و از دست دادن کمک های مسکو و بازار تولیدات پس از استقلال، ضعیف شده بود، آن چنان که این کشور به ناچار برخی از نیازهای اساسی خود را از طریق کمک های بشر دوستانه بین-المللی تامین می کرد. از سوی دیگر، بیکاری و کمبود برنامه های اشتغال زائی باعث گردید تا بخش زیادی از نیروهای کار این کشور یعنی حدود ۳۰ درصد از نیروی کار آن مهاجرت کرده و به کشورهای مانند روسیه و قزاقستان به دنبال کار سفر نمایند. گفته می شود این موضوع به عنوان بیش از ۵/۲ میلیارد تامین کننده ارز کشور در سال محسوب می گردد (رفسنجانی نژاد، ۲۰۱۲، ۲).

بنابراین تعاملات اقتصادی دو کشور ایران و تاجیکستان پس از سیری نمودن فراز و فرودها از قبیل شروع به کار سفارت ایران به عنوان اولین سفارت خارجی پس از استقلال تاجیکستان و جنگ داخلی تاجیکستان و پایان جنگ و برقراری آشتی ملی و پس از برقراری صلح در تاجیکستان به ویژه پس از تغییر دیدگاه سیاست روسیه نسبت به مواضع سیاسی جمهوری اسلامی ایران، تاجیکستان و ایران روابط خود را تحکیم بخشیدند.

پس از این تحولات بود که روسها نیز به ویژه در زمان ریاست جمهوری اول ولادیمیر پوتین بر نقش ایران در حفظ آرامش مناسبات آسیای مرکزی نگاهی واقعی و سازنده تر اتخاذ کردند. تحولات مذکور از سویی تاثیرات خود را در بسط روابط ایران و روسیه و سایر کشورهای آسیای مرکزی بر جای گذاشت و ایران هم توانست ضمن

تحکیم روابط سیاسی و فرهنگی خود، فعالیت های تجاری و عمرانی خویش در تاجیکستان را گسترش دهد. (Erica Marot, 2006, 1)

ناگفته نماند که از اوایل ایجاد روابط دو کشور، ایران یکی از صادر کنندگان عمده مواد غذایی و مصالح ساختمانی به تاجیکستان و نیز از جمله وارد کنندگان پنبه و آلومینیوم از تاجیکستان بوده است. (ایرنا، مهر، ۱۳۸۴).

موقعیت استراتژیک ایران

ایران توانست پس از فروپاشی شوروی فرصتهای مناسبی در آسیای مرکزی بطور اعم و در تاجیکستان بصورت ویژه به نفع منافع ملی خود کسب نماید. کشور ایران از نظر موقعیت استراتژیکی همیشه از اهمیت بالائی برخوردار بوده است. بدین لحاظ چون تاجیکستان از جمله کشورهایی است که در آسیای مرکزی در خشکی محصور می باشد (Pope, 1996, a) لذا ایران با موقعیت جغرافیائی استراتژیکی خود می تواند نقش ژئوپلیتیکی را به منظور ایجاد پلی میان جهان خارج و آسیای مرکزی از جمله تاجیکستان ایفا نماید.

بعلاوه پس از استقلال کشورهای آسیای مرکزی و برقراری روابط میان ایران و این کشورهای نوظهور مذکور، تکیه اصلی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران بر موضوعات اقتصادی قرار گرفت و کوشش نمود تا اقتصاد نوینی را در چهارچوب مناسبات با سازمان همکاری اقتصادی اکو در منطقه برقرار نماید. (Calabrese, 1994, 24-31)

اکو که قبلاً دارای سه عضو یعنی ایران، پاکستان و ترکیه بود در سال ۱۹۹۲ از کشورهای ترکمنستان، قزاقستان، قرقیزستان، آذربایجان، تاجیکستان و افغانستان برای عضویت در این سازمان دعوت بعمل آمد و بدین وسیله همکاری های اقتصادی توسعه محسوسی یافت و اولین نشست سران اکو توسعه یافته در تهران برگزار گردید.

(Mirfakhraee, 1992,197).

در این نشست اعضای اکو افزایش حجم تجارت متقابل و توسعه پروژه سرمایه گذاری مشترک و همچنین توسعه زیر ساخت های گاز و نفت و حمل و نقل و رشته های ارتباطی را طراحی کردند. زیرا به همکاری های منطقه ای نیاز بود و اکو می توانست در شرایط جدید بعنوان یک راه گشای تازه نقش خود را بازی نماید. (Rootz,1993,46)

ایران به عنوان یکی از اعضای موثر اکو می تواند نقش ممتازی را در رشد همکاری میان اعضاء ایفا نماید. به همین دلیل انتظار ایران این است که کشورهای آسیای مرکزی به علت وجود منابع قابل توجه نفت و گاز در این کشورها، رویکرد جدیدی به اهداف اکو نشان بدهند به طوری که این منطقه در آینده بصورت یکی از قدرتهای اقتصادی جهان ظاهر شود. ایران توانسته است در بخش اکتشاف و تولید نفت رشد چشمگیری را بدست آورد. از این لحاظ می تواند در بخش تولید نفت جمهوری های منطقه همکاری داشته باشد و این همکاری می تواند در چهارچوب اهداف سازمان اکو قرار گیرد. (Ramazani,1992,404)

مقامات رسمی ایران در ابتدای ایجاد رابطه خود با کشورهای آسیای مرکزی بر این موضوع تاکید کرده اند که گسترش خطوط هوایی بین ایران و این کشورها، و نیز توسعه راه آهن و سرمایه گذاری در تسهیلات بندری می تواند برای کمک به رشد اقتصادی آسیای مرکزی مفید باشد. درباره نقش ایران در اکو و تاثیر اکو در منطقه رادیو مسکو اعلام کرد که کوشش های پی گیر و دائمی ایران در مناسبات همکاری اقتصادی منطقه ای راهی را برای دستیابی کشورهای مستقل جدید به همکاری اقتصادی منطقه ای فراهم آورده و آنها را مجذوب عضو دائمی بودن اکو کرده است (Radio Moscow, 13 December 1992). بدین لحاظ ایران کوششهای خود را براساس شرایط همکاری منطقه برای گسترش تعاملات اقتصادی در آسیای مرکزی معطوف نموده است.

تفاهمات و اقدامات اقتصادی دو کشور

در سال ۱۹۹۲، ایران فکر احداث اتصال ریلی را مطرح کرد و موضوعی شد که ایران و تاجیکستان در مورد امکان اتصال ریلی گورنو بدخشان به هرات، مزارشریف در افغانستان و مشهد در ایران را در گفتگوهای خود مطرح نمودند. اما به علت جنگ داخلی تاجیکستان، ایران طرح ارتباط ریلی مشهد به تاجیکستان را جایگزین آن کرد. و در ماه می ۱۹۹۲ ایران موافقتنامه‌ای را با ترکمنستان امضاء کرد و یک اعتبار ۵۰ میلیون دلاری در اختیار آن کشور قرار داد.

مقامات رسمی ایران و تاجیکستان در اوایل مناسبات دو کشور، موافقتنامه‌های مختلفی در امور پزشکی، داروسازی، تجارت، بانکداری و فرهنگی امضاء نمودند. آنها همچنین برای مبادله دانشجو و اطلاعات و تحقیقات علمی توافق کردند.

ایران به منظور بازاریابی در تابستان ۱۹۹۲ نمایشگاه کالای تجاری در تاجیکستان و ترکمنستان و قزاقستان دایر نمود. کارخانه‌های ایرانی محصولات تولیدی خود را در این کشورهای تازه استقلال یافته به نمایش گذاشتند. تاکنون چهار نمایشگاه بازرگانی از سوی فعالین تجاری ایران و با همکاری اتاق بازرگانی تاجیکستان در این کشور برگزار شده است. در چهارمین نمایشگاه همکاری بازرگانی با تاجیکستان در سال ۲۰۱۱ و با هدف توسعه روابط اقتصادی و تجاری ایران و تاجیکستان راه اندازی شد. عباس نژاد مدیر اجرایی شرکت تجاری مشهد که یکی از برگزارکنندگان این نمایشگاه می باشد در تاریخ ۹/۹/۹۰ گفت: در این نمایشگاه بخش‌هایی از اقتصاد ایران، از جمله فرآورده‌های شرکت‌های تولید کننده مواد غذایی، ساخت و ساز، کشاورزی، تجهیزات بسته بندی، محصولات خانگی، سیستم‌های تهویه و... به معرض تماشا و فروش گذاشته شد. به گفته وی، براساس برنامه از قبل تدوین شده حدود ۴۰ شرکت از استان‌های مختلف ایران می بایست در این نمایشگاه شرکت کنند، اما بنا بر مشکلاتی که در امر حمل و نقل محموله‌ها از طریق ازبکستان پیش آمد تنها ۲۷ شرکت توانستند فرآورده‌های

خود را به موقع به پایتخت تاجیکستان منتقل کنند. ولی بهرحال این نمایشگاه در همان سطح تشکیل شده و از استقبال قابل توجهی برخوردار گردید.

علی کرم علی اف معاون اطاق بازرگانی تاجیکستان، در گفتگو با یکی از روزنامه ها اظهارداشت که آشنایی تجار ایران با ظرفیت های اقتصادی و زمینه های سرمایه گذاری در این کشور را از دیگر اهداف این نمایشگاه عنوان کرد. در چهارچوب برنامه این نمایشگاه همچنین برگزاری همایش تجار و بررسی مسائل مربوط به شرکتهای مشترک تولیدی در تاجیکستان نیز بوده است. بنابر آمار رسمی، اکنون در تاجیکستان بیش از صد و پنجاه شرکت و دفاتر نهادهای اقتصادی و تجارتي با سرمایه ایران فعال هستند. براساس گزارش منابع رسمی، میزان مبادلات مالی بین ایران و تاجیکستان همواره بیش از ده درصد افزایش داشته است. (روزنامه افکار: ۹۰/۹/۹)

در سال ۱۹۹۵، ایران آمادگی خویش را برای میانجیگری در جنگ داخلی تاجیکستان و کمک به رشد اقتصادی آن کشور اعلام کرد. این پیشنهاد مورد موافقت امام علی رحمان رئیس جمهور تاجیکستان قرار گرفت و در ژوئیه ۱۹۹۵ یک دیدار رسمی از تهران بعمل آورد. ایشان در اولین دیدار خود از تهران ۱۲ موافقتنامه تجاری و اقتصادی میان دوشنبه و تهران را امضاء کرد. دو کشور همچنین با گشایش پروازهای مستقیم بین دوشنبه و تهران موافقت کردند (بیگدلی، ۱۳۸۱، ۵۶).

گرچه مناسبات اصلی اقتصادی ما بین ایران و تاجیکستان از سال ۱۹۹۷ یعنی پس از جنگ داخلی تاجیکستان چهره واقعی به خود گرفته است، اما از آغاز ایجاد روابط دو کشور میان مقامات عالی رتبه دو کشور سندهای مهمی به امضاء رسیده است. قبل از آن، در آخر ماه ژوئن ۱۹۹۲ یک هیئت بلند پایه به ریاست رئیس جمهور وقت تاجیکستان رحمان نبی اف به ایران سفر کرده بود و در این سفر میان تاجیکستان و ایران پنج سند مهم به امضاء رسیده که دو سند آن مربوط به همکاری های اقتصادی و بازرگانی بوده است.

در سفر رسمی رئیس جمهور تاجیکستان امام علی رحمان به ایران میان دو کشور ۸ توافقنامه مهم به امضاء رسید. همچنین درسفر معاون اول رئیس جمهور ایران حسن حبیبی به تاجیکستان در سال ۱۹۹۶ یازده تفاهم نامه دایر به همکاریهای صنعتی، کشاورزی، مخابراتی، بانکی، گمرکی، حمل و نقل، آموزشی و فرهنگی میان دو کشور به امضاء رسید (ایرنا، دی ۱۳۸۵). سفر هیئت نمایندگان تاجیکستان با ریاست رئیس مجلس عالی جمهوری تاجیکستان صفرعلی رجب اف به ایران که در ماه فوریه ۱۹۹۷ انجام یافت گسترش همکاری تاجیکستان و ایران را قوت بخشید (همان، بهمن ۷۵). رئیس جمهور ایران هاشمی رفسنجانی همراه یک هیئت بلندپایه درمی ۱۹۹۷ به کشور تاجیکستان سفر کرد و میان دو کشور ۸ سند مهم به امضاء رسید که ۶ سند آنها اقتصادی، بازرگانی، حمل و نقل، صنعت و سرنگ سازی و تولید سرم بودند. (همان، خرداد ۷۶)

همچنین در سومین سفر رئیس جمهور تاجیکستان به ایران در ماه دسامبر ۱۹۹۸ میان مقامات دو کشور ۹ سند به امضاء رسید که ۶ سند آنها در زمینه های اقتصادی، تکنیکی، راه آهن، برق، صنایع غذایی، بانکی و مالیاتی، اعطای وام، کشاورزی و عمرانی بود. (همان، دی ماه ۷۶)

همانگونه که ملاحظه می گردد ایران و تاجیکستان پس از برقراری صلح در تاجیکستان بویژه از سال ۲۰۰۰ میلادی به بعد توانسته اند دوران رشد و اعتلای روابط اقتصادی و تجاری خود را سپری نمایند.

در دو دهه گذشته بویژه در سالهای اخیر ایران پیوسته تمایل خود را به عنوان بزرگترین سرمایه گذاری خارجی در اقتصاد تاجیکستان نشان داده است.

عبدالغنی محمد عظیم اف رئیس انجمن سیاست شناسان تاجیکستان معتقد است که ایرانی ها قصد دارند در دهه آینده حدود دو میلیارد دلار در پروژه های تاجیکستان سرمایه گذاری نمایند. او همچنین اشاره دارد که از لحاظ سرمایه گذاری در تاجیکستان

در حال حاضر ایران پایین تر از چین است. چینی ها همواره بطور فعال در زمینه ساخت جاده های تاجیکستان کار کرده اند و در حال حاضر چینی ها در زمینه پروژه های عمرانی و ارتباطات و بازرگانی مشغول می باشند (رفسنجانی نژاد، ۲۰۱۲، ۲۰).

ایران هم با پروژه ساخت نیروگاه برق آبی سنگ توده-۱ در مقام دوم قرار دارد. ایران نیز تمایل دارد تا تعامل خود را در زمینه انرژی در این کشور و حتی در منطقه گسترش دهد. ساخت دو نیروگاه برق آبی نورآباد در رودخانه خنگو یکی از همین برنامه های آینده ایران می باشد. بنابر این در صورت اجرای این دو نیروگاه همراه نیروگاه سنگ توده ۲ قدرت تولید برق آنها ۸۷۰ مگا وات خواهد بود. بعلاوه اگر بر این نیروگاهها نیروگاه برق آبی «سانتودیناکایا» اضافه گردد. بازیگر اصلی تامین انرژی در تاجیکستان و در برخی از کشورهای همسایه تاجیکستان ایران خواهد بود (رفسنجانی نژاد، همان)

از آنجایی که حوزه اقتصادی از مهمترین عوامل توسعه و استحکام روابط دو کشور می باشد. و این حوزه نیز در مقایسه با حوزه فرهنگی در نزد مقامات تاجیک از جایگاه ویژه ای برخوردار بوده و مورد استقبال آنان می باشد، می تواند علاوه بر تداوم و گسترش تعاملات دو کشور، عاملی برای کاهش وابستگی تاجیکان به انرژی و دستیابی آنان به استقلال و رشد اقتصادی باشد. بدین جهت ایران نیز کوشیده است تا حضور اقتصادی و سرمایه گذاری خود را در این کشور افزایش دهد و سهم عمده ای در رشد اقتصادی تاجیکستان داشته باشد (رفسنجانی نژاد، همان).

در سال ۲۰۱۲، حدود ۱۶۷ شرکت کوچک و بزرگ با سرمایه ایرانی در مناطق مختلف تاجیکستان فعالیت می کنند. براساس آمارهای رسمی در سال ۲۰۱۱ میلادی میزان مبادلات تجاری ۲۵ درصد رشد داشته است. (خبرگزاری مهر، ۲۰۱۲)

با توجه به بهره برداری اخیر از نیروگاه سنگ توده-۲ در سفر رئیس جمهور وقت ایران در سال ۲۰۱۱ به تاجیکستان و اهمیت استراتژیک آن برای تاجیکستان آن چنان که رئیس جمهور تاجیکستان در سخنرانی مراسم بهره برداری از این پروژه اظهار داشت که

بهره برداری از نیروگاه سنگ توده- ۲ در آستانه بیستمین سالگرد استقلال تاجیکستان بزرگترین هدیه دولت و ملت ایران به ملت تاجیک می باشد. بنابر این چنین موضوعی می تواند حاکی از تمایل بیش از پیش تاجیکان برای فعالیت ایران در این گونه پروژه‌ها باشد.

در سال ۲۰۱۱ میلادی بین دو کشور ایران و تاجیکستان حدود بیست سند مهم همکاری در زمینه های مختلف در سفر مذکور رئیس جمهور ایران به تاجیکستان به امضاء رسید.

در این سفر میان ایران و تاجیکستان شاهد یادداشت تفاهم همکاری بازسازی و تکمیل تونل استقلال تاجیکستان، امضاء سند احداث نیروگاه برق آبی عینی به قدرت ۱۳۰ مگا وات، مذاکرات درباره احداث خط فشار قوی انتقال برق از تاجیکستان، افغانستان به ایران بودیم. اعلام آمادگی ایران برای حضور فعال در تحقق برنامه استراتژیک ساخت نیروگاه های جدید برق آبی در قلمرو تاجیکستان و بررسی های کارشناسانه در خصوص انتقال آب و برق از تاجیکستان به ایران و انتقال انرژی از ایران به تاجیکستان و... بوده ایم که این خود حکایت از همکاری های فزاینده بین دو کشور در زمینه اقتصادی دارد.

افزایش حجم مبادلات تجاری دو کشور در پایان سال ۱۳۸۶ (۲۰۰۷) به ۳۳۰ میلیون دلار رسیده بود که در طی عمر دولت گذشته بویژه در سه سال اخیر در ایران حجم مبادلات به ۷۳۳ میلیون دلار رسیده است (خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران، ۲۰۱۲).

اوضاع اقتصادی تاجیکستان در سالهای اخیر

اکنون که بیش از دو دهه از عمر روابط دو کشور سپری شده است اقتصاد تاجیکستان تا حدودی وضعیت بهتری یافته و در ابعاد مختلف اقتصادی نسبت به سالهای اول استقلال دارای رشد بوده است. آن چنان که در اقتصاد کلان رشد فزاینده

داشته و در صنایع، ساختمان سازی و معماری، کشاورزی، دامداری، تجارت و ارائه خدمات، حمل و نقل، بازار کار و دستمزدها، مبادله تجارت خارجی و... رشد قابل توجهی را بدست آورده به طوری که براساس گزارش نارادانیا گزیتا در سال ۲۰۰۹ میلادی تولید ناخالص ملی نسبت به سال های قبل از آن افزایش محسوسی را نشان می دهد.

در اینجا علاوه بر اینکه تولید ناخالص ملی نسبت به ۲۰۰۸، ۳/۴ درصد افزایش داشته است به موارد زیر که نسبت به سال قبل در سال ۲۰۰۹ رشد داشته اند اشاره می شود. رشد صنایع سبک ۱۱/۲، کشاورزی ۱۰/۵، دامداری ۵/۹، حمل و نقل ۱۱/۱، تجارت داخلی و خدمات ۱۰/۴، بازار کار ۱/۲، حقوق و دستمزد ۱۴/۴ در صد بوده است. البته در چند مورد از جمله در تجارت خارجی شاخص منفی دیده شده است. در صادرات کالا و فرآورده ها در سال ۲۰۰۹ به ارزش ۱ میلیارد و ۱۰ میلیون دلار در حدود ۲۸/۳ در صد که به ارزش ۳۸۹ میلیون ۷۰۰ هزار دلار و در واردات به ارزش ۲ میلیارد و ۵۶۸ میلیون و ۷۰۰ هزار دلار یعنی حدود ۲۱/۵ در صد و یا به ارزش ۷۰۳ میلیون و ۹۰۰ هزار دلار کمتر از سال ۲۰۰۸ صورت گرفته است.

ضمناً کشورهای اصلی از همکاران تجاری تاجیکستان تا آخر سال ۲۰۱۳ عبارتند از: چین، روسیه، ایران، ترکیه، قزاقستان، آمریکا، ازبکستان، اوکراین، چک، هلند، امارات متحده عربی، سوئیس، لتونی، ترکمنستان، افغانستان و جامائیکا.

پروژه های اجرایی شده در تاجیکستان

در اینجا چند نمونه از پروژه های عمرانی عملیاتی شده ایران در تاجیکستان نام برده می شود زیرا این پروژه های عمرانی بیانگر اعتماد دو کشور به همدیگر و نشانگر توسعه فعالیت های اقتصادی آنها علاوه بر صادرات و واردات می باشد.

۱- تونل استقلال (انزاب) به طول ۷/۳ کیلومتر که با ۳۹ میلیون دلار سرمایه گذاری و در اوائل سال ۱۳۸۵ (۲۰۰۶) به صورت رسمی افتتاح گردید. ضمناً مبلغ ۶ میلیون دلار

نیز برای تکمیل این تونل بصورت وام و کمک اخیراً سرمایه گذاری گردیده است.
۲- نیروگاه سنگ توده-۲، ارزش سرمایه گذاری آن ۲۵۶ میلیون دلار در ۱۳۸۳/۱۲/۱ (۲۰۰۴) کار آن شروع شد و اخیراً در بیستمین سالگرد استقلال تاجیکستان افتتاح گردید.

۳- احداث بیمارستان بوعلی سینا در شهر دوشنبه که با سرمایه گذاری ۱۲ میلیون دلار در شهریور ۱۳۸۷ (۲۰۰۹) به بهره برداری رسید و نیز بیمارستان تخصصی چشم و پوست رودکی که ساختمان آن به اتمام رسیده و در حال تجهیز می باشد.

۴- کارخانه های مشترک تراکتور سازی، روغن خوراکی، مواد غذایی، مواد لبنی، البسه نظامی، مواد شیمیایی و شوینده رنگ سازی، ساختمان سازی، خدمات شهری، و خدمات پزشکی و نیروگاه های برق آبی کوچک، و پروژه های کوچک راه سازی از جمله آنها می باشند (خبرگزاری مهر، ۲۰۱۲)

ایران و زمینه های رشد همکاری های اقتصادی

بر اساس اطلاعات وزارت رشد و سودای تاجیکستان، ایران قرار است در پنج سال آینده حدود یک میلیارد یورو در اقتصاد تاجیکستان سرمایه گذاری نماید. بر اساس این اسناد ایران بطور قطع از شرکای اقتصادی و سیاسی جمهوری تاجیکستان به شمار می آید. میثم عباسی معاون نماینده تجاری تاجیکستان در ایران و نایب رئیس کمیته اقتصادی انجمن دوستی ایران و تاجیکستان در یادداشتی تحت عنوان (چشم انداز روابط اقتصادی ایران و تاجیکستان) آورده است که شرکتهای ثبت شده ایرانی در تاجیکستان تاکنون به ۱۶۷ شرکت رسیده است و این موضوع نشانه روشنی از علاقه ایران در گسترش روابط اقتصادی با جمهوری تاجیکستان است. (خبرگزاری مهر، ۱۳۹۰/۷/۲۹)

بعلاوه دیدارهای مقامات و سران عالی رتبه دو کشور در طول دو دهه پس از استقلال تاجیکستان بیش از ۳۰ رتبه از پایتخت های یکدیگر در سطح رئیس جمهور و

وزرا دیدار کرده اند که خود بیش از هر امری بیانگر عمق مناسبات سیاسی و اقتصادی ایران و تاجیکستان است. (<http://strategicreview.org>) آن چنان که برابر اطلاعات ارائه شده رئیس جمهور ایران احمدی نژاد شش مرتبه و رئیس جمهوری تاجیکستان امامعلی رحمان چهارده مرتبه به کشورهای یکدیگر سفر کرده و ضمن دیدار با هم مذاکره کرده اند و قراردادها و موافقتنامه ها و یادداشت تفاهم های اقتصادی و تجاری متعددی را به امضاء رسانده اند که بسیاری از آنها در حال اجرا و یا به بهره برداری رسیده اند. (خبرگزاری ایرنا، ۱۳۹۲)

با توجه به مطالب ذکر شده در این نوشته و اسنادی که از آنها استفاده شده است حجم پولی فعالیت های اقتصادی و تجاری ایران و تاجیکستان تا سال ۲۰۱۲ رشد جهشی چشمگیری داشته است. جدول زیر نشان دهنده کمیت رشد پولی آن است.

حجم پولی همکاریهای اقتصادی و تجاری ایران و تاجیکستان

سال شمسی	سال میلادی	مبلغ به میلیون دلار
۱۳۸۰	۲۰۰۱	۴۰
۱۳۸۳	۲۰۰۴	۹۵
۱۳۸۶	۲۰۰۷	۳۳۰
۱۳۹۱	۲۰۱۲	۷۳۳

منبع: خبرگزاری های مهر و جمهوری اسلامی

به علاوه همین اسناد نشان می دهند که تعداد شرکتهای ایرانی ثبت شده در تاجیکستان که مشغول فعالیت می باشند و اسناد مربوط به فعالیت های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی که بوسیله مقامات دو کشور به امضاء رسیده اند در سال ۲۰۰۷

تعداد ۴۵ شرکت و ۱۵۰ سند تا سال ۲۰۱۲ بطور چشمگیری افزایش یافته و به ۱۶۷ شرکت بیش از ۲۰۰ سند رسیده است.

گرچه می‌توان پذیرفت که تحت تاثیر تحریم‌های غیرقانونی اعمال شده بوسیله کشورهای امریکا و اروپا نوعی کندی ورکود در بعضی از فعالیت‌های اقتصادی، تجاری و فرهنگی ایران در رابطه با تاجیکستان بوجود آمده و از روند جهشی بودن آن کاسته شده اما این مشکل تاثیر فاحشی در روابط دو کشور و حتی در رشد تدریجی آن نمی‌تواند بر جای بگذارد زیرا تاجیکستان مانند بسیاری از کشورهای جهان وضعیت کشور ایران و فشارهای غیرقانونی و یک طرفه ای که به این کشور اعمال می‌گردد را بخوبی درک کرده و با صبر و بردباری به روابط سیاسی، اقتصادی و فرهنگی خود با ایران ادامه می‌دهد. چون تاجیکستان بخوبی متوجه این واقعیت می‌باشد که جمهوری اسلامی ایران در امر صادرات و واردات در میان ۳۰ کشور همکار تجارانش نقش پنجمین و ششمین کشور را بازی می‌کند و این غیر از پروژه‌های عمرانی و سایر فعالیت اقتصادی دو کشور می‌باشد. و نیز ملت و دولت تاجیکستان از یاد نخواهند برد که ایران در شرایط بحرانی امنیتی و اقتصادی در دهه اول استقلال آنها دولت و ملت ایران بود که با صداقت پیشنهاد دوستی و کمک برای رفع مشکلات را ارائه نمود و بی‌درنگ برنامه‌های مورد توافق طرفین را عملیاتی کرده است.

چشم انداز آینده روابط دو کشور در حوزه‌های مختلف

الف- حوزه اقتصادی

براساس اسناد سفارت جمهوری اسلامی ایران در تاجیکستان در سال ۲۰۱۰ به این طرف یک تحول مهم و سریع در روابط اقتصادی دو کشور رخ داده است و پایه و اساس معاملات اقتصادی و تجاری بر روی انرژی پایه گذاری شده است. بدین لحاظ ایران برای توسعه معاملات خود تصمیم گرفته است بر روی نیروگاه‌های برق آبی فعالیت خود را متمرکز نماید مانند نیروگاه‌های عینی، نورآباد ۱ و ۲، ورزاب و... که

سرمایه گذاری بزرگی خواهد بود. (سند همکاری های بازرگانی، اقتصادی، فنی
۲۰۱۲/۵/۲۷)

با توجه به فراوانی آب و عدم دسترسی به منابع انرژی فسیلی در تاجیکستان موجب شده تا با احداث نیروگاه های برق آبی، مشکل نبودن منابع انرژی فسیلی را برای تاجیکستان جبران نماید.

اما دورنمای دیگر آن است که ایران از این انرژی ضمن آنکه خودش استفاده و از آن خریداری نماید از طریق افغانستان هم به ایران برای استفاده انتقال داده تا در قسمت شمال شرقی و مناطق دیگر بهره برداری شود. در مقابل ایران آن را برای کشورهای مورد معامله تاجیکستان سواپ کند بدین معنا که به همان اندازه که استفاده کرده است به کشور مورد معامله تاجیکستان منتقل نماید.

ایران و تاجیکستان با توجه به اشتراکات پایه ای که با یکدیگر دارند از طریق همکاری پنج جانبه ای که میان کشورهای چین، ایران، قرقیزستان، تاجیکستان و افغانستان بوجود آمده در حقیقت پیمانی شبیه یک کنسرسیوم میان این کشورها تشکیل داده و به منظور توسعه ارتباطات ریلی و احداث راه آهن این کشورها تصمیم دارند راه آهن های خود را بهم متصل نمایند. به نحوی که چین به قرقیزستان، قرقیزستان به تاجیکستان، تاجیکستان به افغانستان، افغانستان به ایران و از طریق ایران به خلیج فارس و دریای عمان ایجاد ارتباط گردد که این موضوع یک اقدام استراتژیک هم از لحاظ روان و راحت شدن ارتباطات و دسترسی آسان این کشورها به یکدیگر خواهد بود و هم کشور هائی که در خشکی محصور هستند به دریا راه پیدا کنند. و هم در زمینه مبادلات تجاری و بازرگانی و صادرات و واردات کالا دسترسی بازرگانان این کشورها بسیار راحت و کم هزینه خواهد شد که البته اسپانسرهای اصلی این پروژه عظیم چین و ایران خواهند بود که این موضوع نیز یک دورنمای آینده بسیار پر ارزش برای این کشورها بویژه برای روابط اقتصادی ایران و تاجیکستان است که یکی از دستاوردهای آن

رهایی از کار شکنی های بعضی از کشور ها خواهد بود که برای عبور از خاکشان کارشکنی می کنند و درصدد ایجاد اختلال در روابط ایران و تاجیکستان می باشند .

یکی دیگر از ابعاد دورنمای آینده روابط اقتصادی دو کشور در بخش کشاورزی و دامپروری است که بوسیله بخش خصوصی سرمایه گذاری می شود تمام سرمایه آن چه پولی و چه مواد اولیه و تکنولوژی مربوط به آن حتی دامها مثل گاو و گوسفند از جانب سرمایه گذاران ایران تامین خواهد شد که تا کنون حدود ۵۰ میلیون دلار سرمایه گذاری شده و ۶ هزار هکتار زمین زیرکشت رفته که در آینده توسعه خواهد یافت.

در زمینه صنایع، ایران در کشور تاجیکستان در حال احداث یک کارخانه سیمان است که ظرفیت تولید آن در سال فعلاً دو میلیون تن سیمان است که در آینده قابل توسعه و گسترش می باشد که تاکنون ۵۰۰ میلیون دلار برای آن سرمایه گذاری شده است و نیز در جهت رشد همکاری در زمینه توسعه صنعتی و احداث شهرکهای صنعتی و گسترش همکاری میان واحدهای صنعتی تفاهمات لازم صورت گرفته است. (سند همکاری های اقتصادی و صنعتی، ۲۹/۵/۲۰۱۲)

در زمینه بیمارستان و احداث درمانگاه همانگونه که اشاره گردید علاوه بر بیمارستان سینا که در حال خدمت رسانی به بیماران می باشد ایران یک بیمارستان بزرگ چشم پزشکی و پوست به صورت جداگانه در دوشنبه دودست احداث و تجهیز دارد که ساختمان آن احداث شده و در حال تجهیز کردن آن می باشد. حدود ۶ میلیون دلار تاکنون هزینه شده و ۲ میلیون دلار فقط هزینه تجهیزات آن می باشد یعنی یک بیمارستان تخصصی در حال راه اندازی می باشد. (همان)

لذا طبق اسناد سفارت جمهوری اسلامی ایران تا سال ۲۰۱۵ سرمایه گذاری ایران تا یک میلیارد یورو یعنی حدود دو میلیارد دلار افزایش خواهد یافت که مورد تایید مقامات تاجیکستان نیز قرار گرفته است. (همان)

ب- حوزه های فرهنگی، علمی و ورزشی

در حوزه علمی و آموزشی اخیراً یک موافقتنامه بین وزارت علوم و تحقیقات ایران و وزارت معارف تاجیکستان به امضاء رسیده که تا حدودی بخشی از دورنمای آینده فعالیت های دانشگاهی، علمی و آموزشی در دو کشور را معین کرده است. در این موافقت نامه دانشجویان بورسیه تاجیکستان که مایل هستند در ایران به تحصیل ادامه دهند از ۲۰ نفر در آینده به ۲۵۰ نفر افزایش پیدا کرده است. این دانشجویان تاجیکی می توانند در هر رشته ای که بخواهند بر اساس نیازهای کشور خودشان به تحصیل بپردازند که البته دولت تاجیکستان تمایل دارد این گونه دانشجویان بیشتر در رشته های فنی - مهندسی، علوم پایه و رشته های مربوط به پزشکی ادامه تحصیل دهند. (سند همکاری های علمی و آموزشی، ۲۰۱۱/۵/۱۲).

از سوی دیگر، دولت تاجیکستان هم موافقت کرده تا ۵۰ مورد بورس تحصیلی به دانشجویان ایرانی داده شود.

در زمینه علمی و آموزشی قرار شده براساس همان قرارداد ذکرشده هر کدام از کشورهای تاجیکستان و ایران اگر مایل باشند حداقل یک دانشگاه در کشورهای یکدیگر احداث نمایند. (همان سند) مضاف بر اینکه یک موافقت نامه هم اخیراً از سال ۲۰۱۰ به بعد میان دانشگاه ملی تاجیکستان و دانشگاه تهران در ایران به امضاء رسید که حدود ۶۰ نفر از دانشجویان تاجیکی در مقاطع مختلف لیسانس، فوق لیسانس، دکترا در ایران بصورت بورسیه در دانشگاه تهران ادامه تحصیل بدهند که این در واقع یک موافقت نامه یک طرفه به سود تاجیکستان می باشد. این موافقت نامه در حقیقت سرآغاز خوبی برای دورنمای آینده روابط فرهنگی و آموزشی و علمی دو کشور محسوب می گردد (سند قرارداد همکاری های علمی و آموزشی دانشگاه های ایران و تاجیکستان، ۲ دسامبر ۲۰۱۱).

در حوزه آموزش و پرورش، موافقت نامه هایی برای تاسیس مدارس مشترک ایران

و تاجیکستان صورت گرفته است. در این خصوص جهت احداث ساختمان مدرسه ای بین المللی بنام مدرسه رودکی با حدود ۲ میلیون دلار سرمایه بوسیله ایران در دوشنبه شروع شده و تاکنون حدود ۳۰٪ ساختمان آن پیشرفت داشته و در حال ساخت است. در زمینه همکاری های ورزشی مقرر شده تا براساس توافقات صورت گرفته یک سالن ورزشی برای رشته کشتی ساخته شود که هم اکنون در حال اتمام می باشد. همچنین برای احداث سالن های ورزشی تابستانی و سالن های ورزشی باستانی و زورخانه ای در شهر خجند و کولاب توافق شده و به امضاء طرفین ایرانی و تاجیکی رسیده و هزینه های آنها هم در حال بررسی و مطالبه می باشد. طرح احداث خانه ایران در دوشنبه که اخیراً بنای آن به پایان رسیده بوسیله رئیس جمهور ایران افتتاح گردید که قرار است این ساختمان مرکزی باشد برای کلیه نمایشگاه های صنایع دستی و آثار هنری و میراث فرهنگی و مرکز فعالیت های فرهنگی دیگر که مورد توافق دو کشور می باشد. همچنین قرار است در این ساختمان در بخشی از فضای آن بعنوان مرکز آموزشی زبان های خارجی در نظر گرفته شود (سند یادداشت تفاهم ایران و تاجیکستان، ۱۰ نوامبر ۲۰۱۱)

نتیجه گیری

با توجه به وضعیت خاص سیاسی تاجیکستان، ایران با انتخاب سیاست دوستانه؛ در امور داخلی این کشور دخالت نکرد و ضمن کوشش برای رفع مشکلات امنیتی سیاسی و اقتصادی منطقه با انتخاب راه گفتگو میان دولت های دینی و دنیوی ثابت کرد که تعامل و روابط میان ایران و اینگونه دولت ها از جمله تاجیکستان امکان پذیر است. بعلاوه ایران تمام افکار نادرستی که در سطح رسانه های بین المللی در این راستا علیه او منتشر می شد را به نفع خود معکوس کرد. ایران در تمام آن مراحل سیاست خود را در منطقه و در تاجیکستان به سیاست پیوند زده و با همراهی و همکاری با

دولت روسیه سیاست خود را تنظیم و هماهنگ می نمود. به همین دلیل به نظرمی رسد برای تحکیم و تداوم سیاست های ایران باید اهداف مشترک و استراتژیک ایران و روسیه در آسیای مرکزی و تاجیکستان متداوم و تعمیق گردد تا هم مراحل گذار و تکامل روابط ایران و روسیه واضح شود و هم اهداف و منافع مشترک دو کشور در منطقه بخصوص در تاجیکستان که برای روسیه دارای اهمیت است روشن تر و پایدار گردد. از مهمترین اشتراکات ایران و روسیه حفظ صلح و آرامش در منطقه بوده است. ایران هم از لحاظ امنیتی و هم از جنبه اقتصادی خواستار امنیت در منطقه است زیرا کشورهای آسیای مرکزی بویژه تاجیکستان در صورت آرامش و صلح دارای پتانسیل بسیار زیاد و مناسبی برای توسعه بازار و تعامل اقتصادی و تجاری با ایران می باشند. از این لحاظ ایران هم برای عرضه تولیدات و کالاهای صنعتی و غیر صنعتی خود بازار مناسبی در اختیار دارد و هم میدان بکری برای فعالیت های اقتصادی و اجرای پروژه های عمرانی در آسیای مرکزی قلمداد می شود.

پس از گذشت دو دهه از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، کشورهای آسیای مرکزی اعتماد خوبی به ایران پیدا کرده اند بطوری که تاجیکستان اعتمادش به ایران بیش از دیگر کشورها شده زیرا بعضی از کشورهای همسایه در زمان جنگ داخلی این کشور مرزهای خود را به روی تاجیکستان بستند، در حالی که ایران در همان شرایط سخت همکاری های اقتصادی خود را شروع کرد و دو دوره تعامل را با این کشور با موفقیت پشت سر گذاشت. دوره اول همان دوره پنج ساله ای بود که به آن اشاره گردید یعنی سال ۱۹۹۲ تا ۱۹۹۷ از شروع جنگ شهروندی تا زمان امضای قرارداد صلح در این دوره روابط دو کشور بیشتر جنبه فرهنگی داشته و بر اساس مسائل فرهنگی، علمی و آموزشی و هنری در کنار فعالیت های صلح جویانه در ایران ادامه پیدا کرد.

دوره دوم پس از سال ۱۹۹۷ و بعد از برقراری صلح در تاجیکستان تا وضعیت فعلی می باشد. در این دوره روابط دو کشور بدون آن که از جنبه های فرهنگی و آموزشی

کاسته شود بیشتر جنبه اقتصادی به خود گرفته و تا کنون از رشد قابل ملاحظه‌ای برخوردار بوده است. بعلاوه در زمینه مبادلات تجاری و پروژه‌های عمرانی و استراتژیک پیشرفت و استحکام مناسبی یافته است که در متن مقاله و بخش دورنماها تا حدودی به آن اشاره شد.

بدین لحاظ باید توجه داشت که هرکشوری درجهان که درصدد توسعه و تعمیق روابط با سایرکشورها می باشد معمولاً بر مشترکات فرهنگی، زبانی، تمدنی، سرزمینی و نژادی تکیه می کند، حتی اگر این گونه مشترکات وجود نداشته می کوشند نوعی مشترکات سیاسی، اقتصادی و احیاناً امنیتی در روابط خودایجاد کنند. حال اگر این مشترکات از عمق تاریخ دیرینه ملت ها سرچشمه گرفته باشند مشترکات جدید سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و امنیتی هم بر آن افزوده شده باشد می توان با برنامه ریزی های مناسب و به تدریج آن را تبدیل به فرهنگ و آداب و سنن نوین میان دو کشور نمود آن چنان که علایق آنان ناگسستگی گردد. در این راستا مشخص است که ایران و اغلب کشورهای آسیای مرکزی بویژه تاجیکستان از این پتانسیل برای توسعه تعاملات و مناسبات میان خود برخوردار هستند.

بنابر این می توان اظهارکرد که ایران و تاجیکستان از سال ۲۰۱۰ با توجه به سپری کردن موانع کارشکنی ها رابطه خود را به مرحله جدیدی رسانده اند یعنی دوره سوم تعاملات خود را آغاز کرده اند آن چنان که هم از مشترکات عمیق تاریخی و هم ازگسترش و پایداری روابط سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و امنیتی به خوبی بهره می گیرند و هم با توجه به تجربیات گذشته در جهت شفاف سازی و تعمیق رابطه خود به منظور جلب اعتماد بیشتر روسیه به عنوان یک کشور مهم و اثر گذاردر منطقه در مناسبات خود و در ابعاد مختلف گام بردارند.

منابع

- ابوالحسن شیرازی، حبیب الهه (۱۳۷۰)، **ملیت های آسیای میانه**، انتشارات مطالعات سیاسی و بین المللی وزارت خارجه، تهران.
- ابوالحسن شیرازی، حبیب الهه، و محمد رضا مجیدی (۱۳۸۲)، **سیاست و حکومت در آسیای مرکزی تهران**، نشر قومس، تهران.
- کولائی، الهه (۱۳۷۶)، **سیاست و حکومت در آسیای مرکزی**، انتشارات سمت، تهران.
- بیگدلی، رضا (بهار ۱۳۸۱)، "موقعیت ترانزیت جمهوری اسلامی ایران و کشورهای آسیای مرکزی"، **فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز**، شماره ۳۷.
- رفسنجانی نژاد، سیما (۲۰۱۲)، **مرکز بین المللی مطالعات صلح**.
- خبرگزاری ایرنا، مهر ۱۳۸۴
- خبرگزاری ایرنا، دی ماه ۱۳۷۵.
- خبرگزاری ایرنا، بهمن ماه ۱۳۷۵.
- خبرگزاری ایرنا، خرداد ماه ۱۳۷۶.
- روزنامه افکار ۹۰/۹/۹.
- خبرگزاری مهر ۱۳۹۱.
- خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران ۱۳۹۲.
- خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران، فروردین ۹۱.
- خبرگزاری مهر، ۱۳۹۰.
- سند نهمین کمیسیون مشترک همکاری های بازرگانی، اقتصادی و فنی بین جمهوری اسلامی ایران و جمهوری تاجیکستان، ۲۰۱۲/۵/۲۷ تا ۲۰۱۲/۵/۲۹ میلادی در تهران.

- سند یادداشت تفاهم همکاری های مشترک اقتصادی و صنعتی ما بین وزارت رشد اقتصادی و بازرگانی جمهوری تاجیکستان و سازمان صنایع کوچک و شهرک های صنعتی جمهوری اسلامی ایران ۲۲ الی ۲۴ فوریه ۲۰۱۲.
- سند یادداشت تفاهم همکاری های علمی و آموزشی و پژوهشی بین وزارت علوم، تحقیقات و فن آوری جمهوری اسلامی ایران و وزارت معارف جمهوری تاجیکستان در ۱۲/۵/۲۰۱۱.
- سند قرارداد همکاری های علمی و آموزشی بین دانشگاه تهران جمهوری اسلامی ایران و دانشگاه ملی و وزارت معارف جمهوری تاجیکستان در ۲۳ سپتامبر ۲۰۱۱.
- سند یادداشت تفاهم اولین کمیته مشترک همکاری های علمی جمهوری اسلامی ایران و جمهوری تاجیکستان در ۱۰ نوامبر ۲۰۱۱.

- Marat, Erica (1 February 2006), "Iran & Tajikistan strengthen cooperation in the energy sector, **Eurasia Monitor**.
- Calabrese, John (1994), "Iran and her northern neighbors: at the crossroads", **Central Asian Monitor**, No. 5.
- Mirfakhraei, Hooshmand (Spring 1992), "The Islamic Republic of Iran and the issue of regional Security, **The Iranian Journal of international affairs**, Vol. IV, No. 1.
- Reetz, Dietrich (Fall 1993), "Pakistan and the Central Asia: The Race for regional Security and Development, **Journal of South Asian and Middle Eastern Studies**, Vol. XVII.
- Ramazani, R. (Summer 1992), "Iran's Foreign Policy: Both North and South, **Middle East Journal**, Vol. 46, No. 3.